

УДК 930.25 : 726.54 (497.11)
355(470) : 929 Рајевски Н.Н.

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВЕНА ОПШТИНА ЦРКВА
ПУКОВНИКА РАЈЕВСКОГ = ХРАМ СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ У ГОРЊЕМ АДРОВАЦУ
(1901 - 1946)

Законом о црквеним властима источно-православне цркве из 1890. године, формирају се у нишкој епархији црквене општине. Све парохије са својим парохијанима које припадају једној цркви, чине једну црквену општину, а представља је црквени одбор, као изборни орган, састављен од одређеног броја свештеника и парохијана. Црквени одбор обавља следеће послове: управља покретном и непокретном имовином цркве, контролише финансијско пословање, прикупља приходе црквене општине, поставља помоћно особље, врши и друге послове у складу са законом.

Историјски архив Ниш, преузео је 1976. године архивску грађу Цркве пуковника Рајевског - храм светог духа у Горњем Адровцу приликом обављања конзерваторских радова на цркви и фрескама од стране Завода за заштиту споменика културе из Ниша. Тада су преузете књиге: записник са седнице Управног одбора Црквеног савета из 1939/40. године, књига брачно испитаних лица за период од 1934-1942. године, седам свезака деловодних протокола (1915-1943.) и дневник касе за период од 1901-1943. године и списи који садрже: документацију о подизању црквене зграде, ограђивању и култивисању њеног имања, признанице о исплати плата и разним услугама, преписку за склапање бракова, спискове лица која живе у ванбрачним заједницама, уговоре о усиновљењу, расписе о давању помоћи ратним паћеницима и породицама војних обвезника (1912-1915.), акта о уступању црквене зграде за рад школе, извештаје о погинулим и умрлим српским војницима у рату 1912-1915. године, податке о броју домаћинстава и висини пореза у селима Јаковље, Крушје, Лознац и Радовац, преписку са архијерејским намесником, црквеним судом и другим институцијама.

У близини села Горњи Адровац, на узвишењу под називом Голо брдо, налази се црква Св. Тројице, која представља споменик, место погибије грофа

Рајевског, пуковника- добровољца првог ослободилачког српско-турског рата 1876. године. Зашто баш црква на месту погибије? Одговор треба потражити у традицији руског православља у коме су божји храмови подизани не само у славу хришћанских светитеља и мученика, већ и у част световних догађаја.²⁷⁹

У добровољачком покрету широког европског карактера руски добровољци су, у жељи да помогну ослобођење српског народа, ипак били најмногбројнији. Свој свети добровољачки наум понео је и пуковник Николај Николајевич Рајевски полазећи из Одесе 21. јула 1876. године за Србију. О његовом доласку на моравски фронт, почетком августа 1876. године, оставио је сведочење Пера Тодоровић, писац и преводилац у штабу генерала Черњајева:

...” Уз пут на Пруговцу стиже нас однекуд пуковник Рајевски. Он је пре 10 до 15 дана дошао из Русије и кад се први пут јавио у штаб у Алексинцу, ја сам га дочекао.”²⁸⁰

Међутим, по постојећим подацима, може се утврдити да је Рајевски од момента доласка до тренутка погибије, у Србији боравио око три недеље. Битка за Адровац била је пресудна за пуковника Рајевског. Учесник у овој бици доктор Владан Ђорђевић, који је био у штабу главнокомандујућег, а у чијој пратњи је био и пуковник Рајевски, о томе је посведочио у својим сећањима.

У каснијем опсежном извештају поручник Коста Шамановић описао је след догађаја. Он је навео да је око 14 часова пуковник Рајевски стигао до његове батерије, баш када су се расуте српске трупе повлачиле од Сухоте према Горњем Адровцу. Посебно је истакао, да је Рајевски веома спретно зауставио даље повлачење, помажући при томе српским официрима. Успео је да окупи јединице, реорганизује одбрану и припреми противнапад. Одабрао је Шамановићеву батерију за своје командно место, јер се налазила на веома подесном месту, али истовремено и сасвим близу непријатеља.

...”Око четири сата по подне, погодио га је непријатељски куршум у главу и Рајевски је пао мртав без да је могао једну реч изустити. Ја сам одмах наредио мојим војницима да погинулог Рајевског однесу у позадину на завијалиште.”- писао је у свом извештају поручник Коста Шамановић.²⁸¹

Истог дана његово тело пренето је у манастир Св. Роман код Ражња, где је тада била смештена болница за рањенике. Првобитно место где је сахрањен, налазило се у манастирској порти југоисточно од олтара. Тај првобитни гроб обележен је каменом пешчаром са православним крстом, али без имена и било које друге ознаке. Хумка се одржава и данас као велика светиња, око које монахиње стално расађују сезонско цвеће. Тако се негује народна легенда, према којој је у порти манастира сахрањено херојево срце, које је вечно остало у Србији, док је тело пренешено у Русију.

О свечаном испраћају посмртних остатака пуковника Рајевског из Београда, остала је белешка учесника и очевица тог догађаја, Италијана Ђузепеа

²⁷⁹ Мр Олга Манојловић, Зборник радова “Од Делиграда до Делиграда 1806-1876.” Бгд. 1997. стр.253

²⁸⁰ Пера Тодоровић, Дневник једног добровољца, Бгд. 1964. стр. 131

²⁸¹ Петар Опачић, Саво Скоко, Српско-турски ратови 1876-1878., Бгд. 1981. стр. 132

Барбанија, који је у својој књизи “Гарибалдинци на Дрини”, записао следеће:

...” Од цркве до пристаништа гомиле свештеника и ђакона одевених у одежду разних боја, војници у разним униформама, безбројна грађанска лица и сељаци, носили су свеће и певали уз помоћ седамнаест чинодејственика. Опело је одржао сам митрополит Михајло, а певао је хор козачке легије. Тело је пренесено на пристаниште на Сави, и све време је било отворено, јер је то стари словенски обичај.”

На месту погибије пуковника Рајевског, историјске личности која је као прототип послужила Лаву Толстоју за дело “Ана Карењина”, по завршетку српско-турских ратова 1878. године, његови пријатељи и ратни другови подигли су скроман надгробни споменик, који се налази пред улазом у цркву и на коме је записано:

“Руски пуковник Никола Николајевић Рајевски у борби са Турцима погибе на овом месту 20. августа 1876. године.”

Идеја о подизању цркве- задужбине пок. Н.Н. Рајевског на месту његове погибије покренута је давне 1887. године о чему сведоче два писма краљице Наталије Обреновић, упућена генералу Сави Грујићу. Прво писмо је упућено 21. августа 1887. године из Бадена и друго, које датира од 25. децембра исте године из Фиренце.²⁸² Ова писма сведоче о почетку преговора ради реализације поменуте идеје. Претпоставља се да грофица Ана, мајка покојног Н.Н. Рајевског, није била међу живима, те је породичне интересе заступао млађи брат Михајло Рајевски, са којим је краљица Наталија била у преписци. Уз помоћ генерала Грујића, краљица се лично постарала да “праведно обештети” сељака на чијој њиви би била подигнута црква.

Ко је ктитор цркве у Горњем Адровцу? Неоспорно је да је то Марија Рајевска, али се поставља питање: ко је Марија Рајевска? У литератури, као и у документима о проглашењу ове цркве спомеником културе (документација коју чува Завод за заштиту споменика културе у Нишу), као и у усменом предању, подаци су сасвим неусаглашени. Наиме, за ктитора ове цркве помињу се мати, сестра, тетка или снаха Н.Н. Рајевског. О овом проблему писао је и Будимир Поточан у раду “П.И. Чајковски и Н.Н. Рајевски уз моравско ратиште 1876. године”, у коме је дошао до закључка да је у питању снаха Н.Н. Рајевског. Своју тврдњу поткрепио је писмом Јелене Новаковић, супруге Стојана Новаковића, која указује на траг о идентитету грофице Марије Рајевске. У прилог овој тези, са којом се у потпуности слажем, наводим необјављени документ под називом “Обрачун подигнуте цркве и куће Задужбине пок. Н.Н. Рајевског у Горњем Адровцу”²⁸³ који датира од 26. октобра 1903. године. У заглављу документа стоји: “Од Превасходне Госпође Марије Григоријевне удове Рајевске”, што указује на истинитост наведене тврдње.

²⁸² Будимир Поточан, Зборник радова “Од Делиграда до Делиграда 1806-1876.”, Бгд. 1997. стр.278

²⁸³ Епархија нишка, необјављени документ из збирке докумената о зидању цркве у Горњем Адровцу из 1903. године

злату . “Ажија”^{*285} - добивена од промене злата које је размењено у току радова, износи 7.010 динара, а о чему говори наведени документ.^{*286}

Из истог документа се може видети да је целокупна сума за зидање цркве и куће стајала 107.810 динара, што се поклапа са примљеном свотом из Русије.

Радове на изградњи цркве надгледао је владика нишки Никанор Ружичић, који је за епископа Епархије нишке постављен је 17. априла 1898.године и на тој дужности је остао до 1911. године, када је пензионисан.²⁸⁷

На изградњи цркве радио је предузимач Италијан Јосиф Колар,^{*288} који је живео у Нишу, а унутрашњост цркве осликао је далматински уметник Душан Обреновић.^{*289} Овај сакрални објекат је складних димензија, са карактеристичним правилним угловима. Обликован је у стилу руско-византијског градитељства. Основа је облика правилног грчког крста са уметнутим угаоним тремовима између кракова. Централни простор објекта покрива купола са низом прозора. Фасада је обложена керамичким плочицама, груписаних у виду мозаика, са наизменичним распоредом поља жуте и тамноцрвене боје. Објекат је покривен лимом. Унутрашњост је прекривена живописом. Сликаство цркве Св. Тројице у Горњем Адровцу, по писању академског сликара мр Миодрага Анђелковића “настало је на основу картона предлошка које је у Москви насликао Виктор Михајлович Васнецов, руски сликар близак Иљи Рјепину и передбижницима. У основи то сликарство је изразито реалистично. Ове картоне је наручила Марија Рајевска, које је реализовао недовољно проучени сликар Д. Обреновић, формалистички и без већег надахнућа”...

Оквир иконостаса рађен је у дрвету са елементима у складу са архитектуром објекта. Под целокупног унутрашњег простора је од керамичких плочица у два тона црно-жуте боје. На северном зиду храма налази се мермерна плоча, на којој је поред имена ктиторке и име нишког владике: “Трудом и надзором епископа Нишког г. Никанора Ружичића, а о трошку ктиторке племените госпође Марије Рајевске озидан је овај свети храм и освећен 2. септембра 1903. године.” Истовремено је на северној страни цркве дат и текст на руском језику, који говори о времену када је и коме црква подигнута. Са западне стране поткуполног простора, изнад улазних врата, на зиду налази се портрет пуковника Рајевског.

Непријатељске најезде и окупација ових простора од 1912-1918.године, допринела је пустошењу цркве и рушењу куће-парохијског дома. У то време црква није радила и о томе сведочи извештај поднет Министарству вера 1919.

²⁸⁵ вишак који се плаћа преко номиналне вредности неког новца када се он купује неким другим новцем

²⁸⁶ Епархија нишка, необјављени документ из 1903.године

⁹Епархија нишка. необјављени документ из 1903. године

²⁸⁹ Исто

године.*²⁹⁰

1922. године урађен је пројекат за поправку цркве, да би буџетом за 1924/25. годину, Министарство вера одобрило извесну суму за страдалу цркву.*²⁹¹ Услед прокишњавања крова страдале су фреске и унутрашњи украси, те је својим залагањем Епископ нишки др Јован 1939. године успео да их заштити од даљег пропадања.

Овај сакрални објекат значајних архитектонских и амбијенталних вредности, представља једини објекат такве врсте везан за српско-турски рат 1876-1878. године, не само у алексиначкој општини већ и у целој Србији. Због тога црква Св. Тројице у Горњем Адровцу – црква пуковника Рајевског, има својство споменика културе.*²⁹² Завод за заштиту споменика културе у Нишу 1976. године, предузео је грађевинске радове и сликарско-конзерваторске интервенције на обнови цркве, која је према извештају стручњака из наведене установе “ представљала жалостан призор небриге, пре свега мештана, опљачкана и демолирана, без и најнужнијег инвентара, који би јој дао култ светилишта.”

У Политици од 17. јуна 1991. године објављена је Тањугова белешка под називом “Обнавља се црква у Горњем Адровцу,” у којој се говори о рестаурацији цркве и конака и о предлогу да конак буде претворен у библиотеку са свим издањима која су до сада објављена у свету из пера Лава Толстоја. Овом предлогу се успротивио др Сава Пенчић, који је изашао са предлогом да уместо библиотеке конак буде претворен у музеј. Ту идеју је образложио речима: “Са тим местом и са тим спомеником Лав Николајевич Толстој, осим посредне, метафоричне, нема никакве друге везе. Из овог погрешног поистовећивања једног уметничког лика (фикције) са стварном историјском личношћу родила се и друга погрешна идеја да се конак крај црквеног здања претвори у библиотеку. Заиста чудно. Тако би се један изузетан простор на којем се одвијала жива историја српства са њеним стварним, храбрим учесницима претворио у још један библиотечки пункт Лава Николајевича Толстоја. Нећу ову идеју рестауратора цркве и конака коментарисати, даћу реч самом Толстоју:

-Било би ми врло жао, говорио је он, када би сличност између измишљених и стварних имена могла код неког да изазове мисао како сам имао намеру да опишем ово или оно стварно лице.”*²⁹³

²⁹⁰ Архив Србије и Црне Горе Министарство правде 69-81,1919.

²⁹¹ Исто, 69-83, 1925.

²⁹² Завод за заштиту споменика културе Ниш, 1973.

²⁹³ Др Сава Пенчић, Музеј уместо библиотеке. Политика. Бгд.1991.